

ВАРІАТИВНІСТЬ СЕМАНТИЧНОЇ СТРУКТУРИ СЛОВА В МОВЛЕННІ
*(на матеріалі вторинних номінацій частин тіла
в українському та німецькому сленгу)*

У статті здійснено спробу виявити особливості варіювання семантичної структури вторинних номінацій частин тіла людини в українському й німецькому сленгах. Визначено чинники, що зумовлюють семантичну трансформацію слів у сленгу та її типи.

Ключові слова: семантична структура, вторинна номінація, сленг, соматизм.

В статті осуцествлена попытка выявить особенности варьирования семантической структуры вторичных номинаций частей тела человека в украинском и немецком сленгах. Установлены факторы, определяющие семантическую трансформацию слов в сленге и ее типы.

Ключевые слова: семантическая структура, вторичная номинация, сленг, соматизм.

In the article an attempt to identify characters of the semantic structure variation of the human body parts in the Ukrainian and German slang is made. The factors to determine semantic transposition of words in the slang and its types are defined.

Key words: semantic structure, secondary nomination, slang, somatisms.

Процес переосмислення семантики слова зумовлений психологічними властивостями людини, особливостями її мислення, сприйняття навколишнього світу та самої себе. Мова відображає мислення людини і тим самим завдяки її дослідженню можна зазирнути в глибини людської ментальності. Однак очевидним є той факт, що мова як цілісна система, що функціонує за власними законами, впливає на формування мислення. Тож процес семантичного переосмислення слова зумовлений як гносеологічними (позамовними), так і мовними чинниками.

Мова як і саме людське мислення є нескінченно змінюваним, динамічним явищем. Аналіз мовних одиниць в діахронічному розрізі виявляє зміну складу і обсягу свого значення, іноді зовсім непередбачуваним шляхом. Лексичне значення віддзеркалює знання про предмети чи явища навколишньої дійсності. Оскільки процес людського пізнання ніколи не припиняється, то й система знань постійно змінюється, а разом з нею – і значення слів. «Мислення є відображенням дійсності, а дійсність безкінечна. Отже, і людське мислення ніколи не зупиняється [...] Тому й мовний знак, якщо він дійсно є актом мислення, теж заряджений цією постійною здатністю до безкінечного розвитку, ніколи не стоїть на місці й має нескінченні семантичні можливості» [1: 118]. Мовні значення можна назвати об'єктивними, адже вони відображають об'єктивну дійсність. Але, з іншого боку, вони неодмінно включають і суб'єктивний досвід кожного індивіда, носія мови, тому саме в комунікації відбуваються семантичні зміщення в структурі лексичного значення. Тож дослідження семантичного варіювання мовного знака, його принципів та

механізмів, завжди залишаються актуальними, тим більше коли мова йде про один з найбільш динамічних мовних пластів – сленгову лексику.

У лінгвістиці існують різні підходи до визначення структури слова (Ю. Д. Апресян, Л. М. Васильєв, Б. О. Плотников, В. М. Русанівський, Ж. П. Соколовська, Ю. С. Степанов та ін.). Однак у лексичному значенні неодмінно виділяють окремі елементи – семени, лексико-семантичні варіанти, у яких, у свою чергу, з метою наукового аналізу можна виділити компоненти – семи (диференціальні показники, ознаки, семантичні множники, семантичні елементи), – що відбивають у мові об'єктивно властиві чи приписувані денотату якості. Семи часто розглядають як найменші смислові елементи мови, які, об'єднуючись у смислові одиниці – семантеми, складають цілісну смислову картину мови. Семи визначаються як граничні й неподільні в змістовому плані, інтуїтивно зрозумілі мовцям одиниці, що складають сукупність смислів відповідної мови [2: 53].

Кількість компонентів, що виокремлюють у лексичному значенні слова, не стала, а змінюється залежно від обсягу й характеру лексичного значення. Кожен із цих складників володіє відповідним набором сем. Однак значення слова не можна розглядати статично, словниковий його варіант – це лише схема реального лексичного значення, яке існує в мовленні.

У семантичну структуру слова, крім постійного набору сем, включені також імпліцитні, приховані, які стають значущими лише в ситуативному вживанні. У випадку, коли актуальними стають постійні семи, вживання слова звичне, нормативне, тоді як виділення потенційних сем призводить до появи у нього додаткової експресивності чи переносного значення. Таким чином, переосмислення семантики й формування в слова вторинного, похідного значення зумовлене актуалізацією тих чи тих його семантичних показників.

У конкретному мовленнєвому акті мовні одиниці беруть участь у формуванні смислу висловлювання, пристосовуючи свою семантику до наміру мовця, тому актуалізація окремих компонентів лексичного значення слова часто носить індивідуальний характер. Індивідуалізація лексичного значення здійснюється на основі імпліцитних асоціативних сем. Такі асоціації в сленговому мовленні, крім постійних, закріплених за словом у результаті його вживання в межах певного макроконтексту, можуть бути ще й випадковими, особистісними.

Лексичне значення може трансформуватись лише частково, не торкаючись ядра, але призводить до нашарування на нього образного компонента, який може суперечити поняттєвому змісту ядра. У сленгу образний компонент часто супроводжується прирошеннями емоційного характеру. Вираження емоцій за допомогою мовних засобів є однією з основних функцій сленгу. Лаконічні й експресивні сленгізми якнайкраще відображають емоційні стани та переживання мовців. Такий тип трансформації зумовлює появу варіанта значення слова. Якщо індивідуально-авторська метафора є вдалою і зрозумілою для більшості носіїв субмови, то вона стає надбанням загального словника сленгу. Наприклад, за ЛО *der Vorbau* (частина будівлі, що виступає [балкон]) – «1. vorspringender, angebauter Teil eines Gebäudes». [Du VI, с. 2810] (1. *виступаюча добудована частина будівлі*) закріпилась вживання її як сленгової вторинної номінації на позначення жіночих грудей, що зафіксоване у словнику – «2. (salopp, scherz.) starker Busen, Balkon» [Du VI, с. 2810] (2. [фам.-розм., жарт.] *великі груди, балкон*). Наприклад:

Die junge Dame hielt eine interessante Rede, doch die Schüler waren mehr an ihrem Vorbau interessiert als an ihrem Vortrag [7].

Актуалізація може призводити до повної трансформації лексичного значення, у результаті чого відбувається зміна родової і диференційних ознак у семантичній структурі значення. Така актуалізація можлива за умов несумісного мікроконтексту [4: 52]. Наприклад:

Zaraz як трісну, румпель одразу відіб'ю [ССУС].

Румпель – «Одноплечий або двоплечий важіль на судні для повертання стерна» [ТСУМ] є терміном на позначення приладу в галузі мореплавства. Поява номінації в несумісному для первинного значення контексті на позначення частини тіла людини свідчить про повну трансформацію її лексичного значення. Таке семантичне перетворення можливе внаслідок асоціативного уподібнення його носу людини – «1. Орган нюху у вигляді виступу над ротом із дихальними шляхами на обличчі людини, морді тварини» [ТСУМ].

Зміна родових і диференційних ознак внаслідок використання слова в новому, нетиповому для нього дискурсі призводить до виникнення сленгових вторинних номінацій. Так, *die Nase (nic)* в німецькому сленгу має вторинна номінація **der (Riech)kolben** (колба) – «2. (Chemie) hitzenbeständiges, flachenförmiges bauchiges Glasgefäß mit längerem Hals, das zum Destillieren oder Erhitzen von Flüssigkeiten verwendet wird» [Duden IV, с. 1512] (2. (хімія) термостійка випукла скляна колба з видовженою шийкою, що застосовується для дистильовання чи нагрівання рідин). Вузькоспеціалізований термін з галузі хімії використовується як сленгова вторинна номінація частини тіла людини:

Silke: «Steck deinen Riechkolben in deine Angelegenheiten» [7].

Hans: «Der Fritz hat aber auch einen Riechkolben!» [7].

Таким чином, виділення не однієї, а кількох сем у мовленнєвих ситуаціях призводить до подвійної актуалізації, яка формує смислово двоплановість і слугує для творення комічного в сленгу.

– *А що у Вас спільного із сибірськими шаманами?*

– *Та я, якщо не по-моєму, теж одразу б'ю в бубон* [Телепередача «95 квартал – Інтер. – 12.12.2009].

Унаслідок одночасного акцентування значень слова *бубон* – «Ударний музичний інструмент; дерев'яний або пластиковий обруч з мембраною зі шкіри або пластику (із вмонтованими в нього брязкальцями або без них)» [ТСУМ] та сленговий соматизм *бубон* на позначення голови людини. У цьому контексті виникає семантична двоплановість, яка сприяє досягненню ефекту смішного.

Так само механізм творення комічного в прикладі з німецької мови: *Fridolin: „Ey schau dir mal Fraukes Gesicht an!“*

Chris: «Hehe, die hat ja 'ne richtige Butterbirne nicht nur in ,ner Schale“ [7].

ґрунтується на актуалізації поряд з літературним значенням лексеми **die Butterbirne** (авокадо) як фрукту також її вторинного значення як сленгового соматизму на позначення обличчя людини. Отже, у процесі функціонування в сленгу семантика наведених слів набуває смислових прирощень, увиразнення яких зумовлює її трансформацію.

Таке алогічне контекстуальне сполучення слів з несумісною, з погляду мовної норми, семантикою формує глибший смисл висловлювання, надає йому комічного відтінку й есплікуне спосіб мислення мовця. Самовираження через мовну творчість є ще однією

функцією сленгу, що ґрунтується на несприйнятті усталених штампів і трендів. Використовуючи сленг, мовець тим самим прагне до автентичності мови, яка б «пасувала» до особистості, її позиції та відповідала її системі цінностей. У неформальних ситуаціях мовець намагається заповнити прогалини в загальномовному лексиконі через нові сленгові утворення. Отже, в актуальному дискурсі маємо справу не лише з об'єктивним словниковим значенням слова, а також зі смисловим нарощенням, якого воно набуває в конкретній комунікативній ситуації. Тобто, кожен сленговий вираз містить комунікативний смисл, який залежить від відповідної інтенції мовця. Наприклад:

Прошу Вас звільнити мене від обов'язків голови сільради, бо я не голова, а балабуха [8: 51].

Застосування сленгових слів та виразів має ігрову основу. Використання гри в мовленні реалізує прагнення людини «розмалювати» буденність, залучаючи для цього абсурд і гумор. Комічний ефект в наведеному прикладі досягається контекстуальним варіюванням значення слова *голова*. У першому випадку воно вжито в значенні «4. Керівник установи, організації та їх відділів», а в другому – неочікувано у значенні «9. Продукт харчування у вигляді кулі, конуса» [СУМ II, с. 109], на що вказує порівняння з *балабухою* – «2. Невелика булочка» [СУМ I, с. 93]. Порівняймо також у такому прикладі:

– *So fett und auch noch bauchfrei, nenene!*

– *Ja, man sieht die **Teddyohren!*** [7].

Комічність реалізується через характеристику *живота* як *der Teddyohren* «вуха Тедді», де *Teddy* – «in Form und Aussehen einem Bären nachgebildetes Stofftier für Kinder» [Du VI, сс. 2573] (*дитяча м'яка іграшка за формою та зовнішнім виглядом подібна ло ведмедя*).

Наведені приклади ілюструють потенціал індивідуальних семантичних конотацій, що в дискурсі доповнюють об'єктивне словникове предметно-понятійне значення. Безмежні й непередбачувані асоціативні зв'язки спричиняють творення оказіональних вторинних номінацій. Новий лексико-семантичний варіант чи відтінок значення, що виникає внаслідок такого переосмислення може навіть суперечити первинному значенню лексичної одиниці.

Із плином часу у свідомості мовців первинне значення слова може замінюватись новим або співіснувати з ним. Так, архетипне уявлення про голову людини як верх в анатомічному коді українців і німців зумовило виникнення й закріплення в узусі сленгової вторинної номінації *голови* **dax / das Dach**:

Даха лопоче, що в мене дашок поїхав, але я знову наполягаю [10: 234].

У когось із нас поїхав дашок – думаю про себе [10: 240].

Голова – «1. Частина тіла людини або тварини, в черепі якої міститься головний мозок» [ТСУМ]. *Дах* – «1. Верхня частина будівлі, що слугує її покриттям; покрівля» [ТСУМ]. *Der Kopf* – „1. oft rundlicher [durch den Hals mit dem Rumpf verbundener] Körperteil des Menschen und vieler Tiere, zu dem Gehirn, Augen, Nase, Mund und Ohren gehören“ (*округлої форми частина тіла людини та багатьох тварин, що з'єднується з тулубом за допомогою ший та до якої належать мозок, очі, ніс, рот, вуха*) [Du IV, с. 1552]. **Das Dach** – «Oberer Abschluß eines Hauses, eines Gebäudes, der entweder durch eine horizontale Fläche gebildet wird oder durch eine mit Ziegeln oder anderem Material gedeckte [Holz]konstruktion, bei der die Flächen im bestimmten

Winkel zueinander stehen (wodurch sich verschiedene Dachformen ergeben) „ [Du II, с. 475] (*вершина будівлі, яка являє собою (дерева)ну конструкцію, покриту черепицею чи іншим матеріалом, у вигляді однієї горизонтальної площини або двох площин, що розміщуються під певним кутом і тим самим утворюють різні форми даху*). Звична сфера вживання слова *дах / das Dach* як архітектурного терміна розширилась за рахунок появи у нього сленгової вторинної номінації *голови людини*.

Таким чином, у дискусії слід говорити не про значення слова, а про його смисл, який формується суб'єктом мовлення. Уживання слова в нетиповому для нього контексті спричиняє встановлення нових асоціативних зв'язків і формування на їхній основі нових вторинних номінацій. Отже, чинником, який зумовлює семантичну трансформацію у сленговому слововживанні, є актуалізація його потенційних сем. Вирішальну роль у визначенні напряму актуалізації у сленгу відіграє індивідуальність мовця, його особистісний досвід та інтенції, а також конкретний контекст слововживання. Перспектива зіставного дослідження семантичних трансформацій слів в українському та німецькому сленгу визначається його можливістю виявити та порівняти принципи та механізми семантичного перетворення слів у різних мовах, тим самим наблизитись до розуміння його універсальних та відмінних рис у не близькоспоріднених мовах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лосев А. Ф. Философия. Мифология. Культура. / Алексей Федорович Лосев – М. : Политиздат, 1991. – 525 с.
2. Соколовская Ж. П. Система в лексической семантике (Анализ семантической структуры слова) / Жанна Павловна Соколовская. – К. : Вища школа, 1979. – 189 с.
3. Duden «Das große Wörterbuch der deutschen Sprache» in 6 Bd. – Mannheim. – Wien. – Zürich : Bibliographisches Institut, 1976–1981.
4. Хованская З. И. Лексическая актуализация / З. И. Хованская // Филологические науки. – 1983. – № 1. – С. 46–54.
5. ССУС : Словник сучасного українського сленгу / [Укл. Т. Кондратюк]. – Харків : Фоліо, 2006. – 349 с.
6. ТСУМ : Тлумачний словник української мови онлайн [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.slovnuk.net>
7. SG : Sammlung von Gossenslang, Umgangssprache und Sprichwörtern der deutschen Sprache – Online Publikation : <http://www.mundmische.de>.
8. Черногуз, ГО : Черногуз О. Твори у двох томах / Олег Черногуз – Т.1. Гуморески, оповідання ; Веселі поради ; Повісті ; Літературні пародії – К. : Дніпро, 1986. – 535 с. – (Першотвір).
9. СУМ : Словник української мови. – В 11-и т. – К. : Наукова думка, 1970–1980 pp.
10. Дністровий, ПБ : Дністровий А. Пагетичний блуд : [роман] / Анатолій Дністровий – Х. : Фоліо, 2005. – 286с. – (Серія „Графіті“) (Першотвір).